

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR II
VOLUME 2

Accepted on March 25th 2014, at the 2nd meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Dorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2014

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

Примљено на II скупу Одељења језика и књижевности
од 25. марта 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник

дописни члан

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2014

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Сајнос, Нови Сад

© Српска академија наука и уметности, 2014

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

5. II 2013 – 17. XII 2013.

Уредник

дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадник

Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>The theory of Hardy's Z-function / Aleksandar Ivić</i>	9
<i>Послератна српска књижевност 1945–1970 и њена историја / Предраг Палавестра</i>	17
<i>Стојан Новаковић у служби националних и државних интереса / Михаило Војводић</i>	25
<i>Заједничко у словенском фолклору : зборник радова / уредник Љубинко Раденковић</i>	37
<i>Византијски свет на Балкану / уредници Бојана Крсмановић, Љубомир Максимовић, Радивој Радић</i>	51
<i>Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције : зборник радова са научног скупа одржаног 6–8. децембра 2010. / уредници Тибор Варади, Горан Башић</i>	61
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен књижевнику Светолику Ранковићу поводом 150. годишњице рођења</i>	67
<i>La Serbie et les pays serbes : l'économie urbaine : XIVe–XVe siècles / Desanka Kovačević-Kojić</i>	79
<i>Употреба молекула : хемијски есеји о молекулима и њиховим применама / Живорад Чековић</i>	89

<i>Climate change : inferences from paleoclimate and regional aspects / editors André Berger, Fedor Mesinger, Đorđe Šijački</i>	99
<i>Математичка теорија топлотних појава насталих сунчевим зрачењем / Милутин Миланковић ; редактори Зоран Кнежевић, Александар Петровић</i>	99
<i>Над преписком Мартина Хајдегера : један вид епистоларне филозофије / Данило Н. Баста</i>	103
<i>Ватикан у балканском вртлогу : студије и расправе / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>„La Dalmazia o morte” : италијанска окупација југословенских земаља 1918-1923. године / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>Зборник у част Николе Хајдина поводом деведесетог рођендана / уредници Ђорђе Злоковић, Градимир Срећковић, Ненад Марковић</i>	137
<i>Сродници / Светлана Велмар-Јанковић</i>	159
<i>Сто година Јужнословенског филолога (часопис издаје Институт за српски језик САНУ)</i>	171
<i>Тотални геноцид : Nezavisna država Hrvatska 1941–1945 / Динко Давидов</i>	183
<i>Anthropogenetic homozygosity and adaptive variability : HRC-test in studies of human populations / Dragoslav Marinković, Suzana Svjetičanin</i>	193
<i>Ка изворима речи : тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ : зборник радова / приредила Марта Бјелетић</i>	209
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	223

Сродници / Светлана Велмар-Јанковић. - Нови Сад : Издавачки центар Матице српске, 2013

Говорили: академик Предраг Палавестра
проф. емеритус др Славко Гордић
академик Светлана Велмар-Јанковић

У Београду, уторак 29. октобар 2013. у 13 часова

СРОДНОСТИ МИСЛИ И ВРЕМЕНА

У Издавачком центру Матице српске, у едицији *Матица* где се књиге примају по позиву, постоји сродност, духовна, у књигама што су их у шест година заредом објавили академици: Стеван Раичковић, Милорад Павић, Павле Угринов, Владета Јеротић, Светозар Кољевић, Матија Бећковић, Нада Милошевић Ђорђевић, а ове године Светлана Велмар-Јанковић и Љубомир Симовић. Који уредник не би пожурио да каже задовољство што је освојио завидан избор, заједно с књигама члана САНУ Милована Данојлића, редовних чланова АНУРС Новице Петковића и Радована Вучковића, професора Мирослава Егерића и осталих? Исти издавач, као капитално издање, објавио је двотомну *Историју српске књижевне критике* академика Предрага Палавестре.

Постоје сродности, у овако окупљеним књигама, пре свега у језику који је на достојан начин упослен, у песничким сликама за памћење, у тумачењима књижевности и науке о њој, религије и вере, усмене, житијске и ликовне уметности, у искушавањима жанрова и сусретима различитих доба.

Као што постоји сродност у хронологији наслова на књигама есеја, огледа и расправа академика Светлане Велмар-Јанковић. Таквих збирки има четири. Називи су им срочити. Нађени су по сродностима мисли и времена, у множини, у именицама: *Савременици*, *Уклетници*, *Изабраници*, *Сродници*.

А у књизи која је ове године објављена, сродност призивања на нова читања долази из разматрања поезије, приповедања, књижевне критике и андрићевских знакова, из уједињеног књижевног, есејског и научничког рукотвора академика Светлане Велмар-Јанковић, све из књиге *Сродници* која оставља важне примере за однос према српској култури и њеном разговору с другим културама.

Јесте књига *Сродници* сасвим сродна с најбољим књигама у својој врсти. У њој је деветнаест писаца под пажњом двадесетог писца. Од Светог Саве до наших савременика. У записима који су настајали с поводима од 1956. до ове године. У сродности која јесте родна и која ће потрајати.

У *Историји српске књижевне критике*, са захватом у распону од два и по века, од Орфелина до данас, академик Предраг Палавестра на крају страница о својој сродници Светлани Велмар-Јанковић каже:

„Њени есеји прожети су камерним полугласом, извезени пажљивом руком којој се не жури.”

Испод рецензентске руке професора емеритуса Славка Гордића стигао је први текст о књизи *Сродници*.

Природно је да у овој прилици чујемо академика Палавестру, професора Гордића и писца Светлану Велмар-Јанковић.

(Уводна реч уредника)

М. В.

ПРЕДРАГ ПАЛАВЕСТРА

Светлана Велмар-Јанковић није од оних критичара који строго суде, који се бучно супротстављају и траже кавгу, већ је од оних разумних и трезвених жена које мирно саопштавају своје мишљење. У новој књизи *Сродници*, о којој данас говоримо, то се примећује више него у њеним ранијим критичким књигама, које су објављене под насловима *Савременици* (1968) и *Уклетници* (1993). Светлана Велмар-Јанковић је од оних критичара који разложито износе своје мишљење и ненаметљиво нуде дијалог и са читаоцима и са другим критичарима. У српској књижевној критици, где се жене, у наше време, све слободније јављају и где данас, рекло би се, има више критичарки него што их је икад било – како у историјској и теоријској критици тако и у науци о књижевности, у компаратистици и у дневној критици – та појава заслужује пуну пажњу књижевне јавности.

Међу члановима наше Академије, који стоје у првом реду и ту заузимају важна места, две су се жене посебно истакле и као критичари. Обе су из Одељење језика и књижевности, мада сличних примера има и у другим одељењима. Жене се, с видним успехом, огледају у многим струкама – у медицини, лингвистици, фолклору, етнологији и народној књижевности, у математици, архитектури, музици и ликовној уметности.

У Одељењу језика и књижевности две су жене биране и као писци и као критичари. То су Исидора Секулић и Светлана Велмар-Јанковић, обе истакнути прозни писци свога времена и обе есејисти и књижевни критичари. То их чини јединственим члановима наше Академије. О Исидори Секулић, која је обележила прву половину прошлог столећа и постала један од најутицајнијих српских књижевних критичара, Академија је у засебним књигама објавила више радова и одржала неколико научних скупова. О критичарском раду Светлане Велмар-Јанковић говорићемо данас, поводом изласка из штампе њене треће књиге огледа *Сродници* (2013), у пробраним и добро уређиваним издањима ИЦ Матице српске.

Ако заиста постоји, каква је разлика између женског и мушког писања књижевних критика и огледа – да ли је у перцепцији света или је у смислу женског и мушког учешћа у животу, у сензибилитету или у критеријумима? Отворено је питање: да ли жене књижевност читају друкчије? Да ли су покретачке енергије и књижевне стратегије феминистичког приступа биолошке, антрополошке, психолошке или социјалне природе? Да ли су данашње жене и сада жртве некадашње дискриминације? Какав је категоријални систем алтернативне феминистичке културе, а какав њен карактер у односу на устаљену традицију? Да ли је та култура засебна, супротна или паралелна са постојећим поретком вредности; да ли жене стварају сопствену традицију или себе одређују према распрострањеним и превладавајућим (мушким) стандардима? Сви српски критичари који су писали о одликама књижевности какву пишу жене, потврдили су да у балканском систему културе жене дуго нису имале своје право место, нити им је такво место признато, мада из културних токова жене никад нису изостајале нити су икад биле искључене.

Утврђено је, такође, да се критичка свест жена није издвајала из токова српске књижевне мисли. Жена је било и међу најбољима и међу најгласнијима, било их је међу умнима и међу наметљивима. Према својим неједнаким доприносима, жене су у српској критици имале запажено место, препознатљив угао гледања, посебан метод и своја особена вредновања. Упркос јаком патријархалном наслеђу, упркос историјским предрасудама и дуготрајној друштвеној запостављености, па чак и упркос каткад агресивном феминизму, женама у српској књижевној критици никада нису била затворена ни највећа врата. Није их било много, али су се добро чуле. На

почетку нашег столећа, жене се налазе међу највреднијим и најугледнијим критичарима нове српске књижевности. Критичарке, које су нестале у забраву, поделиле су ту судбину равноправно са споредним носиоцима „мушког” поретка. Неке жене, као што су Исидора Секулић и Светлана Велмар-Јанковић, улазе у прве редове српске књижевне критике.

Трећа књига књижевно-критичких огледа Светлане Велмар-Јанковић има исте одлике и исте вредности као и њене раније књиге есеја и критичке прозе. У све три књиге – *Савременици*, *Уклетници* и *Сродници* – пажња је везана претежно за нови књижевни тренутак. У првој се говори о песмама Растка Петровића, Милоша Црњанског, Ристе Ратковића и Миодрага Павловића, а у другој о Пери Тодоровићу, Милети Јакшићу, Владиславу Петковићу Дису, Васку Попи и Ивану В. Лалићу. У новој књизи критичких огледа Светлане Велмар-Јанковић говори се о Јовану Скерлићу, Исидори Секулић, Иви Андрићу, Лази Костићу и Станиславу Винаверу – у огледима са недавних научних скупова, који су држани у САНУ или у Институту за књижевност. Ту су и пригодни осврти, у различитим приликама изговорени, о Светом Сави, Стефану Првовенчаном и о монахињи Јефимији. Идући ка нашем времену, њима су додати огледи о поезији Момчила Настасијевића, о Тину Ујевићу, Јовану Дучићу, Станиславу Винаверу и Душану Матићу. У последњем делу ове књиге есеја Светлане Велмар-Јанковић дати су огледи са недавних скупова у САНУ о Јанку Веселиновићу и Светолику Ранковићу, те о нашим савременицима Владану Десници, Живојину Павловићу, Видосаву Стевановићу и Владану Радовановићу.

У књизи су све њене симпатије и сви њени *сродници*, они који су, на овај или онај начин, помогли да Светлана Велмар-Јанковић искаже своју књижевну и критичку мисао, или који су јој омогућили да критички уобличи оно што је хтела да каже. Ту су сви они и са којима је, без критичарске кавге и полемичког супротстављања, могла, и хтела, да успостави критички дијалог. Зато се њена мишљења морају поштовати и уважавати. Светлана Велмар-Јанковић није критичар који другима намеће своје мишљење; она живи књижевност и мисли о књижевности, јер је у књижевности цео њен живот. Она размишља о ономе што је код својих *сродника* запазила као врлину, или као промашај, облик, метафору, стих, реч или слику. Светлана Велмар-Јанковић је, по моме мишљењу, писац дијалога са књижевницима и њиховим књигама. Њене истине су добро промишљене, често тачне, никад обавезујуће. Она је прави критичар дијалога. Већ давно је речено да су њени огледи о српским писцима прожети мирним, камерним гласом, као да су извезени пажљивом руком којој се не жури.

Славко Гордић

1.

Ако о наслову не одлучује пука конвенција, случај или, чак, штампарска грешка, онда у њему с разлогом тражимо неки битнији, тематски или поетички сигнал о делу и његовом аутору. Мада Светлану Велмар-Јанковић више од тзв. поетике наслова заокупљају нека друга, суштинскија питања, ипак ће поводом понеког стваралачког чина застати управо над насловом. Тако ће јој, рецимо, пасти у очи, уз сва сродства, и једно значајно растојање између Малроа и Андрића: „Малро је с разлогом дао своје роману назив *Људска судбина*, али је то Андрић могао да учини са још много више разлога. Андрић то није учинио, и ваљда никада не би: не *Људска судбина* него *Госпођица* или *На Дрини ћуприја* или *Травничка хроника*. Као људска судбина патња се открива сама: не треба је ни дозивати, ни изазивати, ни именовати.”

Како, међутим, читати наслове наше списатељице? Издвојимо ли из њеног опуса есејистичко-критички сегмент, лако ћемо уочити недвосмислену морфолошко-лексичку закономерност: *Сродницима* (2013) претходе *Савременици* (1968) и *Уклетници* (1993). А деонице првопоменуते, нове књиге имају, опет, наслове од само једне речи – са истом префиксалном морфемом (*Искоса*, *Искони*, *Искушавања* и *Искораци*), што истовремено наговештава како разлике у поводу, приступу и предмету истраживања тако и одређену меру истраживачеве доследности у побудама и начину промишљања ових осамнаест тема, везаних за међусобно удаљене периоде, жанрове, писце и дела.

На питање какво кључно заједништво подразумевају *Сродници* нема, изгледа, једноставног и једнозначног одговора. Од мале је вајде присећање на Гетеова *Изборна сродства* (*Die Wahlverwandschaften*, 1809), чији је појам, уосталом, узет из језика хемије, што понеки превод овог наслова – *Сродне душе*, по Виктору Жмегачу – не да ни наслутити. „Хемија” која везује и држи на окупу књижевна сведочанства о свету и човеку на раздаљини од Св. Саве до Иве Андрића, или од Јефимије до Исидоре Секулић, има, рекло би се, у виђењима Светлане Велмар-Јанковић најмање тројак карактер и учинак. Сродна је, најпре, списатељица са (изабраним) писцима, јунацима својих огледа. Сродни су и они међусобно, упркос временским, историјско-цивилизацијским и поетичким раздаљинама. Сродне су, а неретко и подударне, њихове стрепње пред искушењима и неизвесностима њиховог доба са нашим зебњама у овом свету и времену.

Управо у тако наслућеном слагању времена и јесте најдубља и најсмелија поетско-филозофска визија Светлане Велмар-Јанковић. Са безмало

модерном, ововековном свешћу о нашој „слабости према заводљивости зла”, Свети Сава је маловеран и опрезан у поимању човекове постојаности (као што је, присећамо се, Мартин Лутер у часу слома свог највернијег следбеника увидео да у *људском* нема сигурности). И само време Св. Саве – посебно 1204. година, „у којој се светови обрћу” током и после страхотних крсташких злодела – умногоме је налик почетку нашег, XXI столећа. Сличан је и одзвон Јефимијиних молитава у нашем времену. „Јек записан везеним речима у оном негдашњем, давном столећу, и овај незаписани, који се чује свуда око нас у овом нашем столећу, овај који чујемо у нама самима, сад, као да су један и исти. Исто одзвањају и под овим нашим небом, и у нашим унутарњостима, само што Јефимијин остаје да траје у ’непролазном и великом’, док се ми још боримо са љутим бурама наших душа и тела у овом животу који волимо баш зато што је ’пропадљив и маловечан’. Зато и Јефимијин говор чујемо као свој сопствени.”

Да, фокнеровски речено, није мртво све што је прошло – и да, чак, није ни прошло – још речитије, дакако, показују сагласја на краћим растојањима. Тако се Јанку Веселиновићу, у освит двадесетог века, у недовршеном роману *Јунак наших дана* „обистинио невероватан стваралачки згодитак: остварила му се психолошка аутентичност оне реалности што може обележавати савремености неколиких узастопних временских периода, како његовог, некадашњег, тако и нашег, садашњег”. Чак и кад се учини, на ужем естетском плану, да су нови ветрови неповратно одували неке раније стваралачке обрасце и идеале, дубљи поглед открива друкчију истину. Сумирајући у огледу *Реч и натпростор* налазе о видовима и нивоима склада у поезији Тина Ујевића, наша ауторка ће нас сабрано опоменути: „То је чудесан песнички склад који има смисао и у овом времену у којем се смисао песничког несклада често претпоставља смислу песничког склада: чудесан, јер је резултат напора да се поезијом досегне непознато.” То непознато, у судбинском, крајњем смислу, заокупља у наизменичним наслутима вере и сумње Исидору Секулић и Ивана В. Лалића, којима, упркос полувековном нараштајном размаку, Светлана Велмар-Јанковић посведочује „сродност духовних суштина”. У поенти тог записа (из 2010. године) читамо како је Исидора „видилац али и наш савременик”, која нам упућује „страшни упит: шта ће бити од човека? Ко ће бити он, то људско биће, у будућности?”

Изразито мисаона природа, вођена и гођена последњим, најтежим питањима, Светлана Велмар-Јанковић – уз свеколика своја *посебна* књижев-ноисторијска, теоријска и методолошка усмерења и радозналости – с највише продуховљене страсти промишља *општу* и вечну егзистенцијалну, спиритуалну и космичку загонетку нашег постојања. Светитељи и просветитељи, песници и приповедачи, критичари и есејисти из различитих периодизацијских и поетичких рубрика српске духовности и књижевности

њој се у првом реду указују као међусобни и њени *сродници* по запитаности пред вазда подједнако дубоким тајнама живота и смрти, зла и добра, вере и сумње. Отуд и њено читање старијег и новијег нашег наслеђа, заокупљено наткњижевним колико и стриктно књижевним његовим знаковима и значењима, надилази аспирације и оквире тзв. актуелизујуће рецепције.

2.

Сва три основна вида есеја (како их одређује Клаус Гинтер Јуст) – *есеј-проблем*, *есеј-портрет* и *есеј-интерпретација* – налазе у *Сродницима* своју потврду и примену. Судаћи по насловима, у којима редовно фигурира име писца, рекло би се да претеже облик есеја-портрета. И доиста, у огледима посвећеним Св. Сави, Јефимији, Јовану Скерлићу, Исидори Секулић, Иви Андрићу, раном Владану Десници и неоавангардном експериментатору Владану Радовановићу срећемо мање или више целовита, заокружена виђења духовних и поетичких индивидуалности поменутих стваралаца. С друге стране, било да то наслов наговештава или прикрива, понеко штиво Светлане Велмар-Јанковић читамо као тематски изоштрени есеј-проблем. Такав је случај с текстом *Реч о поређењу (О поезији Јована Дучића)*, где се трага за суштином симболистичког „песничког говора чисте сугестије” и његовим раним и ретким обзнамама у нашем песништву, а такви су и огледи *На путу за нигдину (О прози Живојина Павловића)* и *Стварност једног језика (О прози Видосава Стевановића)*, у којима, узетим заједно, на тематско-поетичким и стилским особеностима ових писаца ауторка расветљава феномен естетике ружног, која, као по правилу, здружује категорије естетског (*одвратно*) са категоријама етичког (*зло*).

Биће, међутим, да Светлана Велмар-Јанковић на путу ка *портрету*, као и у потрази за одгонетком *проблема*, за неизоставно полазиште бира текст – одломак, исказ или цигло једну реч – од чије потанке и свевиде *интерпретације* гради темељ за шири, уопштавалачки увид. У том смислу, као да сваки поменути и непоменути њен оглед представља својеврстан *есеј-интерпретацију*! Као што, рецимо, Гадамер од једне Рилкеове запете креће у тумачење једне његове песме, па и глобалног песничког смисла *Девинских елегија*, тако и она у једном Ујевићевом сонету, или још уже: у једној загонетној синтагми и двама стилистичким варијантама једног епитета у тој песми, открива заматак и наговештај целе истине о већ помињаној песничковој слутњи склада у натпростору вишеструког дослуха значења звука и значења речи. Слично, микро-аналитичко полазиште у интерпретацији једног текста, па и целог опуса, користи Светлана Велмар-Јанковић и у тумачењу Настасијевићевих *Глухота*, Матићеве песме *Да именујеш сенке звезда*, као и једног на први поглед тако нам далеког сижејног и експресивног

детаља у Немањином животопису из пера Стефана Првовенчаног. Налик, поиздалека, заговорницима психолошке стилистике, који у одступању од језичке норме сагледавају правац што води ка тзв. духовном етимону дела, наша ауторка у првом случају на неколико примера везивања противречних значења долази до општијег налаза о Настасијевићевој изузетно тешкој борби с речима која је у исти мах „била и борба са ћутањем”, а у другом над призором Матићевог умећа да обичне речи „ослободи обичности” наслућује побуде и начин његовог опсесивног „убличавања пролажења у пролазност, настајања у нестајање”. Особито је занимљив и оригиналан трећи увид: по нашем тумачу, српски првовенчани краљ, при опису очевог замонашења, у Немањином узвику од две-три речи призива три приповедна времена (владарско, преобраћеничко и оно будуће, време Страшног суда), показујући тако приповедну моћ којом „уистину може да задиви данашњег читаоца”.

Редовно у дослуху с критичким читањима ранијих тумача, као и теоријско-методолошким полазиштима модерних лингвиста, психоаналитичара, антрополога и наратолога, есејистичке интерпретације Светлане Велмар-Јанковић показују, међутим, високу меру свежине и самосталности. Нове су, каткад, и њене појмовно-терминолошке алатке, попут оних којима, на знаном наратолошком фону и њему упркос, диференцира у Веселиновићевом роману инстанце наратора и *казивача*, те читаоца и *читача*. Нови су, смели али и уверљиви, и њени одговори на стара, толико пута постављана питања. Зашто се, толики су нагађали, Скерлић онако окомио на Диса, прећутавши и оне вредности које таленту и мисаоној продорности његовог критичког ума зацело нису промакле? Зато што је, још од 1904. године, тачно прозирући њену природу, био против модерне поезије. Реченица с почетка овог огледа, писаног пре тридесет три године, могла би да стоји и на његовом крају: „Да се није оборио на Диса, Скерлић не би био велики критичар какав јесте: он би изневерио себе.”

3.

Парадокс и обрт у управо наведеном исказу упућују на једну битну карактеристику есејистичког става и говора Светлане Велмар-Јанковић. Проницљиво уочена и ефектно именована стварна или привидна противречја у личностима, делима и феноменима које испитује нису, међутим, само ни првенствено црта једног *стила*, изразито склоног парадоксу, већ одлика самог *реда ствари*, парадоксалног по себи.

У потрази за физиономијом њиховог духа, ауторка долази до прозрења о сложеној, богатој и унеколико контрадикторној природи писаца у чији људски и стваралачки случај настоји да проникне. У неким деловима поме-

нуге синовљеве повести о Немањи уочиће она и речи које „сведоче о моћи коју је наш првовенчани краљ имао као писац, али и о мудрости коју је овај писац сачувао као краљ”. Као да сличном антиметаболом, упркос растојању од седам векова, Светлана Велмар-Јанковић, можда најбољи тумач Андрићевих *Знакова поред пута*, именује духовну и психичку ситуацију нашег великог писца и мудраца који је, допирући до дна очајања, „престајао да верује” али и „пристајао да се нада”, бивајући нам „тек данас близак, и све ближи јер је храбар да призна своју слабост а није слаб да призна своју храброст”. Обрт није украс исказа, већ лик саме истине. Тако ће се овде и стваралачка пустоловина Станислава Винавера, богата парадоксима, указати најпосле нашој ауторки и као исход који изненађује писца колико и читаоца – јер је управо осећање трагичности живота, које Винавер одбацује, помогло његовом дару да се у најбољим песмама потврди, „да ухвати праве речи у правом тренутку”.

Колико и сами ствараоци, антиномична су, дакле, и поетичка исходишта и исходи њихових остварења, привилегованих у *Сродницима* потанким истраживањима (мада сам термин *поетика*, ако смо добро читали, у овим огледима углавном није коришћен). Нејасност неких Настасијевићевих стихова „сама за себе врло је јасна” нашој ауторки. Песнички свет и говор Тина Ујевића – мимо „неспорне лепоте и спорног значења” чувене Богдановићеве реченице о стиховима у које се улази као у катакомбе – у минуциозној интерпретацији Светлане Велмар-Јанковић указују нам се као стварност натпростора која се у неким песмама „оцртава као све стварнија остајући, истовремено, нестварна”, као што се другде „уз помоћ привидно конкретног апстрактно све више апстрахује”. И у поезији Душана Матића, тумаченој овде егзактно колико и надахнуто, живот и свет су виђени као „нестварност стварности”, при чему се феноменолошка и поетичка раздљина од Ујевића подразумева и кад се остаје при истој лексици и сличним говорним обртима.

Пре него што кажемо коју реч и о њеним тумачењима новијих српских прозаиста, упутно је подсетити да толики наши песници (Дучић, Винавер, Павловић, Христић, Лалић, Симовић, Радовић, Данојлић и др.) изврсно пишу о поезији, док је међу превасходним прозаистима Светлана Велмар-Јанковић безмало једини посвећен, танан и суптилан познавалац и тумач значењских и обликовних особености песничког стваралаштва и, посебно, песничког језика, у којем „стварно значење” речи по правилу, а увек на друкчији начин, бива преображено „значењем звука” или каквим померањима у ритму и интонацији, и независно од неизбежне семантичке самосвојности и вишезначности песничких слика и метафора.

И кад је о уметничкој прози реч, ауторка *Сродника* трага за скровитим, па и противречнијим сигналимa и наговештајима текста који анализира,

не бавећи се никад очигледним или једнозначним његовим обележјима. Тако ће она, рецимо, претпостављајући неречено реченом у неким приповедним штивима раног Деснице, показати како шкрти искази „крију загонетни под-текст: свака реченица је набијена тим подтекстом као експлозивом”. Или како, опет са укусом неизбежног парадокса, причу и причање Живојина Павловића карактерише „дживљај неухватљивости постојања, а нарочито неухватљивости смисла тог постојања”, при чему читаоца очекују и „замке у игри са стварностима фикције, али и фикцијом стварности”. Сличан, и вишеструк, укрштај супротности налазимо како у самој прози Видосава Стевановића тако и у хомоложном реторичком одзиву наше читатељке. Писац је, зачудо, свет о којем говори „апсолутно издвојио и учинио га апсолутно целовитим”. Јесте тај свет „сведен на ругобу бесмисла и бесмисао ругобе”, али је и „целовит у тој сведености”, макар био само „привидно стваран”. Више од поигравања са антитезом значи и интерпретаторкин увид о законитом разлазу (анти)јунака ове прозе са стварношћу других и друкчијих: „... комуницирање је дефинитивно ономогућено а неспоразум је дефинитивно омогућен”.

Унеколико је друкчији приступ херметичкој и ониричкој прози неоавангардног експериментатора Владана Радовановића, којим и данас (текст је писан у јесен 2012) ауторка потврђује своју трагалачку смелост у расветљавању превратничких и прекретних остварења, каква је раније препознала у делима Растка Петровића и Васка Попе, или у одбаченој и забрављеној фантастичкој прози Милете Јакшића. Пажљивим ислеђивањем замршених трагова и знакова дубљег смисла у наоко непрозирном Радовановићевом говору, Светлана Велмар-Јанковић у његовом необичном опиту разазнаје далека сећања на низ наших песника посвећених језичком експерименту, укључујући и Настасијевића. Да би у закључном исказу, са увек јој својственом стилском окретношћу, устврдила како наш савременик, ипак, на свом стваралачком путу остаје „тврди и свој, тврдо свој”.

Сличним закључком, померајући нагласак са тврдоће на самосвојност, могли бисмо окончати овај осврт на *Сроднике* и њихово наследство раније обзнањеним својствима и вредностима есејистике Светлане Велмар-Јанковић. Њени критички огледи, како уочава Предраг Палавестра у својој *Историји српске књижевне критике* (2008), „писани лепим и мирним стилем одмерене и неговане грађанске отмености, не показују толико приврженост према писцима из њеног духовног света и окружења, односно писцима одређеног стила и опредељења, колико показују особен господски угао гледања на књижевност. Код ње се осећа духовна потреба за дијалогом и комуникацијом на високом нивоу песничког језика и песничких идеја, на нивоу вишем од оног на којем делују дневни критичари. Њени есеји прожети су камерним полугласом, извезени пажљивом руком којој се не жури.”

То отмено одсуство журбе објашњава и чињеницу да су се текстови *Сродника*, писани током педесет пет година, тек сад нашли међу истим корицама и тако посведочили које је ствараоце наша ауторка, како сама вели у пропратној напомени, умела да прихвати „као могуће саговорнике у сопственим интелектуалним и духовним лутањима, али и по зову према истраживањима још неистраженог”. Ако је наш приказ тог истраживачког саговорништва пре налик каквој грубој демонтажи неголи целовитој и обједињујућој слици, крива је, понајпре, управо журба, неизбежна у последицама ове врсте.

СВЕТЛАНА ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ

Кад ме је, крајем прошле године, академик Миро Вуксановић уздржано подсетио да ми је сад, пошто издавачка кућа „Стубови културе” коју сам сматрала и својом, више не постоји, стигао час да помишљам на своју књигу есеја, одавно затражену од стране ИЦ Матице српске – баш сам се уплашила. Ма, каква моја нова књига есејистичких написа, па ја то немам и нећу је ускоро ни имати! Али, кад се нађе и у улози издавача, академик Вуксановић зна да буде привидно ненаметљив а уистину врло сурово упоран у остваривању својих замисли. Пошто сам се осећала, на неки начин, дужна према свом давнашњем обећању да ћу, ако икад дође такав дан, приложити неку своју књигу тада новопокренутој едицији „Матица” најстарије српске издавачке куће „Матица српска” – почела сам да се шуњам око старијих али и скоријих својих књижевних сећања. Па онај *такав дан* је стигао! Примичала сам се и некадашњим дужим написима које сам, у себи, називала „покушајима књижевне критике” па сам их, незадовољна успехом, изостављала и из свих ранијих књига есеја: у том примичању, понекад би ми се учинило да сам била престрога у оцењивању тих есејистичких текстова, нису они били баш тако неуспели како ми је својевремено изгледало! Сачувани и у пожутелим, остарелим свескама наших најзнаменитијих књижевних часописа из педесетих и шездесетих година 20. столећа, али и у много скоријим и новијим издањима, одједном су ми се ти написи представили као неочекивани кључеви за протекло време.

Отворим часопис, почнем да читам текст и обавезно се зачудим што ми не изгледа ни сасвим неспретно писан, а ни превазиђен у начину излагања, стварно може да се чита и да, можда, чак и привуче пажњу савременог читаоца и да је задржи – тако уображавам! Притом ми се догађа још нешто необично: садржина изложена у напису као да ме увлачи у неке слојеве отеклог доба које сам сасвим потиснула, да не кажем заборавила. Давни осврт на приповедање Владана Деснице, рецимо, отвара ми прозор

на нестало простор/време и осећам присуство меких, пролећних, сунчаних поподнева из средине педесетих година, кад сам журила – куда, то уопште не памтим – поред хотела „Москва”, осунчаног блеском београдског заласка што се расипао и над Теразијском терасом, и над удаљеном, али тада још јасно видљивом Савом, и распростирао дах неке велике, узавреле наде! Или, даље, нагнута над стихове Настасијевићеве које сам покушавала да тумачим 1968. године – слутим, у зиму 2013, испод копрене тих загонетних склопова речи које ме једнако, и сада, зову, – слутим давнашњи тамни мук којим је прекривен сјај студентских немира и видим дивно старо здање Капетан Мишиног Универзитета на Студентском тргу, како стоји као тврђава побуњене младости, запљуснута широким валом каснијег разочарања. Но ипак ме још додирује нешто од те сачуване наде из краја шездесетих година што се опирала разочарањима, малко згрушана, малко малаксала, но ипак и те како жилава. Већ назирем да ће се, у деценијама што ће доћи, та нада сасвим истопити.

И тако су ме, док сам из десетлећа у десетлеће, скупљала остатке својих „списанија” о писцима које сам и осећала и доживљавала и као претходнике али и као сроднике, сусретали праменови времена у којима су текстови настајали и неосетно их упијали. Док сам их прочитавала, срицала сам и време које је њима натопљено: као да сам, у читању, окушавала оживљене, присне, омекшале комаде неосушеног времена, сасвим сличне оним прустовским колачићима-мадленама, мада уистину врло различитим, грицкала сам те преостале посласице постојања, скривене у остави страшног и чаровитог 20. века, најзад одмаклог. Тако сам, у потрази за собом као писцем, а кроз некадашње али и кроз садашње облике сопственог духовног трајања, преронила и времена у којима су ти текстови писани. Искушавала сам, у годинама 2012. и 2013. нове своје склоности бавећи се, мимо устаљених књижевних интересовања, делима наших старијих реалистичких писаца, Јанка Веселиновића и Светолика Ранковића, али и савременог вишемедијалног уметника Владана Радовановића. Изронила сам, најзад, из тог непојамног таласања година, силно обогаћена и сад могу да се приказујем у улози старе индијанске гатаре што привидно држи карте времена и доба. На том великом добитку који ми је донео рад на *Сродницима* морам да захвалим академику Миру Вуксановићу, управнику Библиотека и Матице српске и Српске академије наука и уметности, и водитељу ове Трибине, а пре свега као издавачу и уреднику ових мојих есеја, као и учесницима данашњег књижевног салона, посебно уваженим беседницима о мојој књизи, академику Предрагу Палавестри и професору емеритусу Славку Гордићу – и свима вама који сте били овде са нама, у овом часу.